

TAHSİLİN İLERLETİLMESİ

Francis
Bacon

Çeviri: Özgüç Orhan

FRANCIS BACON

1561'de Londra'da dünyaya geldi. Babası Kraliçe 1. Elizabeth'in adalet bakanı Nicholas Bacon'dur. Francis Bacon, oniki yaşında Trinity College'e gitti. 1573'te Cambridge'de skolastik felsefeyle tanıştı. 1576'da Hukuk okumaya başladı. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra avukatlık yapmaya başladı. 1584'te Parlemantoya seçildi. 1593'te Avam Kamarası'na seçildi. 1613'te başsavcı, 1616'da kralın özel danışmanı, 1617'de başmühürdar, 1618'de ise başyargıç oldu. 1621'de bütün resmî görevlerinden uzaklaştırma ve sarayı terk etme cezasına çarptırıldı ve hapse girmekten sadece kralın iyilikseverliği sayesinde kurtuldu. Ünlü düşünür 1626'da zatürreden öldü.

ÖZGÜÇ ORHAN

1973 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamladı. 1984'te Mustafa Reşit Paşa İlkokulu'ndan, 1988'de Bornova Anadolu Lisesi'nin ortaokul kısmından, 1991'de Kuleli Askeri Lisesi'nden mezun oldu. 1991'de başladığı Kara Harp Okulu'ndan 1993'te ayrılıp, aynı yıl girdiği Boğaziçi Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden 1998'de lisans derecesini aldı. British Council Chevening bursunu kazanarak gittiği Keele Üniversitesi'nde Çevre Siyaseti alanında 1999'da yüksek lisans derecesi aldı. 2000'de Maryland Üniversitesi'nde (College Park) siyaset felsefesi alanında başladığı doktorasını 2007'de tamamladı. Diğer çevirileri arasında Aristoteles'in *Politika'sı* (Pinhan, 2018) ve Erwin Rohde'nin *Psyche'si* (Pinhan, 2020) bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
BİRİNCİ KİTAP	17
İKİNCİ KİTAP.....	117

SUNUŞ

Francis Bacon (1561-1626) Yeni Çağ'ı Orta Çağ'dan ayıran gelişmeler zincirinin önemli bir halkası olan Bilimsel Devrimin önde gelen bir ismidir. Yaşamı ve kariyeri Kraliçe Elizabeth (1533-1603) ve Kral I. James'in (1566-1625) dönemlerine denk gelmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmını zamanın bilimsel dili olan Latince, bir kısmını da yerel dili olan İngilizce ile yazmıştır. 1605'te yayımlanan ve İki Kitap ya da ana bölümden oluşan *The Advancement of Learning* (Tahsil'in İlerletilmesi) Bacon'ın ilk felsefi eseri olmanın yanı sıra, İngilizce yazılmış tek felsefi eseridir. Bacon eserini tahta yeni çıkmış Kral James'a adamakla kalmamış, eseri baştan sona ona hitaben yazmıştır. Bu nedenle, her iki kitabın başındaki bir İthaf bölümünün dışında da krala sıklıkla hitap eder. Birinci Kitap, Bacon'ın kendi ifadesiyle ikinci kitap için bir "uşak" ya da "hizmetçi" konumundadır (Kiernan 2000, xxiv). Burada Bacon tahsile yönelik eleştirilere karşı onun değerini savunur. İkinci Kitapta ise doğa ve beşerî bilimlerin yanı sıra ilahiyatı tasnif eder, bu konularda şimdiye kadar yapılmış çalışmaların eksikliklerini sıralar ve tahsil ve bilimin nasıl geliştirelebileceklerine dair öneriler sunar.¹

---

¹ Vickers (1996, xxxii) ilk kitabın Bacon'ın külliyatında en dikkatli yazılmış yazılardan biri olduğunu, ama ikinci kitabın basımının biraz aceleye gelmiş

Tüm eserin başlıca önemi Bacon'ın tasnif ve özellikle de geleceğe dönük eleştirileri ve önerilerinden kaynaklanır. Bacon'ın kendisinden önceki geleneğin aksine teorik ve pratik bilgiyi eşit derecede önemsemesi modern çağın kaydettiği bilimsel gelişme açısından önemlidir (a.g.e., xxvi-xxvii). Bilimin gelişimi için Avrupa üniversiteleri arasında iş birliği yapılması önerisi de dikkate değerdir. Bilimlerin ilerletilmesi açısından önerilen reformlardan biri de bilimsel alt yapının (kütüphaneler, üniversiteler, araştırma merkezleri gibi bilime hizmet eden kurumlar) geliştirilmesi, bir diğeri ise bilimle uğraşan kadrolara başka mesleklerle yönelmelerini gerektirmeyecek ölçüde maddi imkânların sağlanmasıdır. Ancak Bacon'ın Kral James'e yönelik ricalarının kendi ömrü boyunca karşılıksız kaldığı anlaşılmaktadır (a.g.e., xlviii, li).² Yine de onun ardından 1660'da doğa bilimlerini geliştirmeye

---

olduğunu belirtir (1). Bu nedenle eserin orijinal 1605 baskısıyla, sonraki iki baskısı (1629, 1633) arasında kelimelere dair bazı uyumsuzluklar söz konusudur. Bu edisyonların dışında eserin günümüze ulaşan bir el yazması mevcut değildir (Kiernan 2000, lvii). İkinci kitap ilkinden bir ay sonra basılmıştır. Basım tarihleri sırasıyla 19 Ağustos 1605 ve 19 Eylül 1605'tir (a.y.).

- ² Bunun sebeplerinden biri eserin yayımlanmasının üzerinden bir ay geçmeden ortaya çıkıp uzun bir süre gündemi belirleyecek olan "Barut Komplosu"dur (*Gunpowder Plot*). VIII. Henry'nin başlattığı İngiliz Reformasyonu'nun ardıl sarsıntılarında biri olarak Katolik-Protestan çatışmasının bir parçası olan bu olay, Parlamantonun açılışında kralı öldürmeye yönelik bir suikast girişimiydi. Adalet bakanlığı (*Lord Chancellor*; göreve gelişi 1618) yaptığı dönemde Bacon'a yönelik rüşvet suçlaması (1621) ve bunun sonucunda suçlu bulunup cezalandırılması da bunda bir rol oynamış olabilir. Bu tartışmalı konuyu ayrıntılı inceleyen Brian Vickers'ın genel görüşü Bacon'ın dönemin politik güç mücadelelerinin bir kurbanı ya da günah keçisi olduğu yönündedir (1996, 695-72). Bacon'ın kendisi ya da onun hizmetinde çalışanlar davaları devam etmekte olan kişilerden hediye kabul etmekle suçlanmıştır. Vickers, Bacon'ın suçlandığı yirmi sekiz vakadan on dokuzunun çağdaş araştırmacılar tarafından temelsiz bulunduğunu belirtir (700). Bacon'ın inkâr etmediği birkaç vakada da davalar hediyeleri verenlerin aleyhine sonuçlanmıştır (697). Dolayısıyla dava sonucunu etkileyen rüşvetlerden ziyade, menfaat çatışmasına yol açan hediyeler söz konusudur. Bu konu üzerine mektuplarında dikkatsizlik yaptığını kabul eden Bacon

yönelik kurulan *The Royal Society* (Kraliyet Topluluğu) bir nevi onun çocuğu sayılabilir (Vickers 1996, 581).³ Kuruluşun şiarı olan *Nullius in verba* (Kimsenin sözüne inanma!) sözü mevcut eserde Bacon'ın Skolastiklere yönelik eleştirilerinde yankı bulur.

Bacon'ın bu eserinin diğer eserleriyle olan ilişkisine biraz değinmek yerinde olacaktır. Yazarın 1623'te yayımladığı dokuz kitleden oluşan Latince *De Dignitate et Augmentis Scientiarum* (Bilimlerin Değeri ve Geliştirilmesi Üzerine)⁴ bu eserin düzeltilmiş ve birinci kitap itibarıyla biraz kısaltılmış ama ikinci kitap itibarıyla oldukça genişletilmiş bir versiyonudur. İki eserin ilk kitapları hemen hemen aynıken, ilk eserdeki ikinci kitap ikinci eserde sekiz kitap olarak yeniden yazılmıştır. Bunun dışında ilk defa Bacon'ın ölümünden çok sonra, 1734'te yayımlanan yarım kalmış ve parçalı bir yapıda bulunan *Valerius Terminus* (*Interpretation of Nature* [Doğanın Yorumu] olarak da bilinir) adlı bir yazı vardır ki bu kısmen *Tahsil*'in öncülüdür. Bacon bu eserlerde işlediği malzemeyi, altı bölüm olarak tasarladığı, ama ömrünün yetmeyeceği düşüncesiyle 1620'de sadece bir Önsöz ve Eserin Planı'ndan ibaret olarak yayımladığı *Instauratio Magna* (Büyük Yenilenme) adlı iddialı eserin ("Bilimlerin Bölümlere Ayrımı" başlıklı) birinci bölümü olarak kullanmak niyetindeydi ama ömrü gerçekten yetmedi ve geride sadece parçalı içeriğe sahip bir eser bıraktı. Yine aynı anda yayımladığı iki kitaplık meşhur eseri *Novum Organum* (Yeni Alet)⁵ bu büyük eserin ikinci bölümü olarak tasarlanmıştı. Yani *Tahsil* Bacon'ın planında *Novum Organum*'dan önce gelir.

---

hediyelerin kabulü esnasında ilgili davaların sürmekte olduğundan habersiz olduğunu söyler (696-97).

³ Bu kurum 1640'lı yıllardan itibaren Oxford Üniversitesi'nde örgütlenen bilim insanları tarafından kurulmuştur. Bacon'dan ilham alan kimyacı Robert Boyle (1627-91) bu kurumun kurucuları arasındadır.

⁴ Dipnotlarda bu esere *De Augmentis* olarak atıf yapılmıştır.

⁵ Eserin ismi Aristoteles'in topluca *Organon* diye bilinen mantık eserlerinin yerini alma iddiasını ima eder. İçerikten ötürü "Yeni Mantık" olarak da antlaşılabilir.

Bu nedenle bu iki eser birçok ortak tema içerir. Aynı şey yine çok meşhur *Essays* (Denemeler) için de geçerlidir. Bacon'ın *Tahsil*'de değindiği birçok tema daha genişletilmiş olarak *Denemeler*'de işlenmiştir. *Tahsil*'in bu eserlerle ortak noktalarına dipnotlarda yer yer atıf yapılmıştır.

İngiltere'de hemen hemen çağdaş olan William Shakespeare (1564-1616) ve John Milton (1608-1674) gibi iki dil ustası kadar olmasa da Bacon da İngilizce dilinin gelişimine önemli katkılar sunmuş bir yazardır. Mevcut eserden de anlaşılacağı üzere dil kullanımına özel bir ilgisi olan Bacon'ın dili çağdaş akademik İngilizceye tam hâkim biri için bile zorluk ve tuzaklarla doludur. İngilizcenin en büyük sözlüğü *Oxford English Dictionary*'de (*OED*) birçok kelime vardır ki ilk ya da tek kullanımı (ya da en azından ilk kullanımlarından biri) Bacon'a aittir. Ama çeviri açısından en büyük sorun önde gelen Bacon uzmanlarından Brian Vickers'ın (1996, 493) belirttiği gibi, kullanımı azalmış ya da sona ermiş kelimelerden çok, kullanımı farklı anlamlarla devam eden kelimelerde yatar. Öyle ki *Tahsil*'in 1868 tarihli önemli bir edisyonu (Wright) ile 2000 tarihli en yeni edisyonuna (Kiernan) yaklaşık 1000 maddelik sözlükçeler eklidir. Bu nedenle Bacon'ı çevirirken, deyim yerindeyse, “paranoyak” olmak gerekir, zira birçok aşına kelime sadece farklı bir anlamda değil, birden fazla farklı anlamda kullanılır.

Vickers (xxxvii) bir başka zorluk olan kitaptaki alıntı bolluğuna işaret eder: “Bacon'ın yazılarının dokusuna dair çağdaş okuyucunun dikkatini çeken ilk şeylerden biri, beklenebileceği gibi, sadece Cicero ve Tacitus'u değil, aynı zamanda Yunan yazarları (Platon, Aristoteles, Demosthenes) ve Kutsal Kitap'ı Latince alıntılanmasıdır. Çok azımız bu alıntıları tanıyacak, bağlamlarını hatırlayacak veya hatta onları anlayacak ölçüde klasikler eğitimi-ne sahibiz; bu nedendir ki editörler onların kaynaklarını tespit etmek ve çevirilerini vermek için o kadar çok zaman harcar. Bunların sıklığı (sadece *Tahsil*'de binden fazla) ve önemi –sadece örneklendirme amaçlı değil, argümanın ayrılmaz parçaları ola-

rak- Rönesans edebiyatında alıntının bugün sahip olduğundan çok farklı rolünün farkında olmamamız gerektiği anlamına gelir.”

Mevcut eserin başlığı Türkçeye daha önce “Bilimin Gelişmesi” (Akşit Göktürk, *Denemeler*, YKY, 1998), “Bilginin İlerlemesi” (Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, 1999), genellikle de “Bilimin İlerlemesi” olarak çevrilmiştir. Eserin uzun ve orijinal başlığı şudur: *The Twoo Bookes of Francis Bacon. Of the proficience and aduancement of Learning, diuine and humane*: “Francis Bacon’ın İki Kitabı. İlahî ve Beşerî Tahsilin Gelişimi ve İlerletilmesi.”⁶

Bu başlık üzerinde biraz duralım ve öncelikle “Tahsil” olarak karşıladığımız *learning* kelimesini ele alalım. Bu kelime *to learn* (öğrenmek) fiilinin isim fiil hâlidir. *OED*’deki birkaç anlamından en uygun ve genel olanı şudur: “Sistematik çalışma sonucunda edinilen bilgi; bu tür bilgiye sahip olma hâli” (s.v. *learning*, 3a). Yine *OED*’de verilen daha özel anlamlardan biri olan “tahsilin bir dalı; bir bilim” (2d) için verilen bir örnek Bacon’ın bu eserindedir (I.vi.13). Bu bağlamda “tahsil dalı” olarak çevrilmiştir. *Learning*’i gevşek bir kullanımla *knowledge* (bilgi) ya da *science* (bilim) olarak anlamak mümkün olsa da mevcut eserdeki bazı pasajlar en doğrusunun bunlardan farklı bir kelimeyle karşılanmasının olduğunu gösterir. Zira şöyle bir ifadeyle karşılarız: “tüm tahsil edinilmiş bilgidir ve Tanrı’daki tüm bilgi orijinaldir” (I.vi.1). Yani “tahsil” edinilen bir bilgidir ve bu itibarla insana özgüdür. Buna binaen beş yerde “tahsil ve bilgi” ifadesi geçer. Öte yandan, “tahsil” yerine “öğrenim” kelimesi de kullanılabilirdi, ama üç yerine, iki heceli bir kelimeyi okumak daha kolaydır. Daha önemlisi, *learning*’e sahip birini nitelendirmek için sıklıkla kullanılan *learned* kelimesi için “tahsilli” demek mümkünken, “öğrenimli”

⁶ Eser Fransızca *Le Progrez et avancement aux sciences* (André Maugars, Paris, Pierre Billaine, 1624) başlığıyla çevrilmiştir. Sadece başlığın erken Almanca çevirilerinden biri şöyledir: *Vom Nutzen und der Fortschritt der Gelehrsamkeit (des Lernens)*. *De Augmentis* Almanca 1783’te *Über die Würde und den Fortgang der Wissenschaften* (Johann Hermann Pflingsten, Pesth) başlığıyla çevrilmiştir.